

JIRÍ S. MELICH

MOŽNOSTI NOVÉ DEMOKRACIE ANEB TOFFLER JAKO PŘEDČASNÝ OPTIMISTA?

TECHNOLOGICAL POSSIBILITIES OF DEMOCRACY: TOFFLER AS A PREMATURE OPTIMIST?

Písané pre K&K, 1998 / Written for K&K, 1998

Úpřímně se přiznám, že jsem byl poněkud na rozpacích, když mě redakce časopisu Kritika & Kontext požádala o můj názor na Alvinu Tofflera. Považoval jsem (a nejsem v tom asi sám) myšlenkové teze jeho díla za jasné, t.j. explicitně formulované a v podstatě jednoduché; ale také zpravidla málo konkrétní a málo originální.

I might have been rather hesitant when the editor of the Kritika & Kontext asked me about my view on Alvin Toffler. I would consider that the main theses of Toffler's books are quite simple and explicit, though they may often be too vague and lack originality, which makes it tempting to wonder whether they need more investigation and commentaries.

ENGLISH

Obával jsem se také, že mnoho čtenářů může sdílet názor, že veškerá publicita obklopující Tofflera a jeho dílo zavání poněkud americkou afinitou k tvorbě „guruů“ a superstar všeho druhu, tedy obvinění, kterému je těžko čelit v případě autora, který je považován - hlavně v akademických kruzích - spíše za žurnalistu.

Podle všeho vyšel Toffler v šedesátých letech z marxismu. Jeho marxistická minulost nebyla jen čistě platonická: když v 50-tých letech Komunistická strana USA vyzvala levicové intelektuály, aby se zocelili v praxi, Toffler a jeho žena - která spolupracovala na většině jeho knih - strávili několik let na praxi v továrně. Sám Toffler k tomu později poznamenal: „Chtěl jsem poznat skutečný život, to je přece to, co dobří autoři dělají, ne? Steinbeck sbíral hrozny, Jack London se vydal na moře. Já jsem se vydal do továrních dílen a strávil tam pět let, Heidi asi čtyři.“

Nakonec právě tahle jinak sympatická důvěra „Velkého Futurologa“ v sílu a inspiraci reality mě přesvědčila, abych nabídce redakce vyhověl a Tofflerovým knihám věnoval znovu trochu pozornosti. Koneckonců se Toffler zabývá tématy, jež se nás bytostně dotýkají a do značné míry rezonují s naší zkušeností s modernitou. Na obranu autora budiž navíc řečeno, že občas se zdá mít téměř diagnostickou schopnost postihnout vývojové konstanty a symptomy současné civilizace a jeho lepším okamžikům nelze upřít jisté vizionářské kvality.

Iwas also afraid that some readers may share the opinion that all the publicity surrounding Toffler and his work smacks of an American proneness to the production of “gurus” and superstars of various types, the latter accusation being difficult to challenge, especially in the case of the author who has been considered by many - among academic circles in particular - a journalist rather than a systematic thinker.

Apparently, Toffler's early roots can be traced in Marxism. His Marxist past was not a mere Platonic one: When in the fifties the Communist Party of the United States was asking the leftist intellectuals to harden themselves in the practice, Toffler together with his wife Heidi, who, by the way, collaborated on most of her husbands books, spent several years toiling in a factory. Years later, Toffler noted this experience: “I was going out to quote real life and, after all, wasn't that what good writers were supposed to do? Steinbeck picked grapes, Jack London went to sea. I would go to the factories and I spent five years there, Heidi about four.”

It might have been this tenacious faith in the strength and inspiration of reality that has convinced me to respond to the editor's offer and take a second look at Toffler's books. After all, he has dealt with the topics that have been affecting our very lives and resonated to a large extent with our insistent experience of modernity.

Tofflerova první kniha, *Šok z budoucnosti* (1969), již se rázem proslavil, zkoumala důsledky rychle se měnících podmínek civilizace, a to především v severní Americe. Podle Tofflera bylo jejím cílem ukázat „zničující stres a desorientaci, jimiž lidé trpí pod vlivem příliš mnoha změn v příliš krátkém čase“. Veškerá kultura a lidské prostředí se pod tlakem technologických inovací rychle mění a v lidských silách není převratnému tempu změny čelit, pokud nebudou naléhavě vypracovány „alternativní strategie“, které by regulovaly stále se urychlující spirálu vývoje. V podstatě obdobné téma rozvíjí Toffler ve své další knize, *Třetí vlna* (1980), zde však položil větší důraz na globální analýzu současné civilizace, včetně problému přeživších se politických struktur.

V Tofflerově nepřilíživě sofistikované klasifikaci civilizací, „První vlna“ znamená období dominující agrární společnosti, které trvalo až do 18. století. Později se během průmyslové revoluce vytvořily nové formy lidského osídlení (průmyslová města), přičemž pracovní trh, dosud založený na půdě, byl vystřídán systémem, jemuž dominovala továrna. Pro život společnosti této druhé vlny se stala typická masovost: masová produkce, masová spotřeba, masová média, a také zbraně hromadného ničení, a pro politiku reprezentativní demokracie, která v dnešní době dosáhla hranic svých možností.

Za průmyslovou (t.j. Druhou) vlnou, která se v 60-tých letech našeho století začala vyčerpávat, následuje „Třetí vlna“ poháněná revolucí v oblasti informační technologie. Továrny, průmyslová města (a dokonce národní státy) budou s nástupem této vlny mizet nebo desintegrovat a budou nahrazovány menšími jednotkami výroby a spotřeby. Obdobnou proměnou mají projít i politické instituce a celá koncepce současné zastupitelské demokracie.

Už v *Šoku z budoucnosti* Toffler vyjádřil názor, že účel a charakter tradičních institucí (mezi něž řadí nejen stát a armádu, ale i církve a univerzity) přestaly být relevantní pro řešení problému současné doby a proto je třeba uvažovat o nových společenských a politických strukturách, o novém typu uspořádání moderní společnosti. „Aby bylo možné tyto změny zvládnout, je třeba si vyjasnit dlouhodobé společenské cíle a zároveň demokratizovat způsob, jakým diskuse o těchto cílech bude vedena,“ píše Toffler. Zdá se mu absurdní (je těžké s ním nesouhlasit), že o osudu komplexní moderní společnosti rozhodují jen úzké elity, které se soustředí téměř výhradně jen na získání a udržení moci ve 4-letých volebních cyklech a vzdálenější horizonty je nezajímají. Pro průměrného občana v zastupitelském systému se tak demokracie vyčerpá tím, že jednou za čtyři roky odvolí. Toffler vidí ve *Třetí vlně* možnosti pro rozšířenou účast obyvatel v politickém životě. Hovoří o novém druhu

In defence of the author it may be also added, that he has proved something of a diagnostic ability to grasp certain evolutionary constants and symptoms of our civilization, and, at his best, he cannot be denied to possess some vision.

Toffler's first book, *Future Shock* (1969), which immediately catapulted him to fame, investigated the consequences of fast changing conditions of our world, as particularly witnessed in North America. According to Toffler, the purpose of the book was to point to the "devastating stress and disorientation" people have suffered under the pressure of too many changes unfolding in too short a time. Under the pressure of technological innovations, the human environment has been undergoing a radical transformation. As a result, it is not within human capabilities to withstand this merciless change with one's mental health preserved, unless "alternative strategies" regulating the ever accelerating spiral of events have been worked out and put into practice. Quite a similar topic Toffler elaborated in his next book, *The Third Wave* (1980). Here the emphasis was put on "a new code of the emergent civilization", including certain options to our outdated political structures and institutions.

In his not too sophisticated classification of civilizations, the "First Wave" is identified with the period of dominating agrarian society that survived well into the 18th century. Later, during the industrial revolution, new forms of human settlements were created (industrial cities), whereby the labour market, so far based on land, was replaced by a system based on the factory. Life in industrial society has been defined by its mass character: mass production, mass consumption, mass media, and also the weapons of mass destruction; politics of this wave has been characterized by representative democracy, which, in our time, has reached its limits.

The industrial (i.e. the "second") wave, which began to subside in the 1960s, has been followed by the "Third Wave" driven by the revolution in the sphere of information technology. Factories, industrial cities (and even the nation states) are doomed to disintegrate or disappear with the progression of this wave; they will be replaced by smaller and more flexible units of production and consumption. Political institutions and the whole notion of representative democracy will undergo a parallel transfiguration

As early as the *Future Shock*, Toffler expressed an opinion that the purpose and nature of traditional institutions (not only the state and the army, but also the church, and universities) have ceased to be relevant to the solution of the problems facing our modern times. Accordingly, we have come to a point where we must

populární demokracie, „anticipační demokracii“ (*anticipatory democracy*), která bude hájit zájmy diverzifikované společnosti, včetně menšin, a zabývat se dlouhodobějšími projekty. „V každém národě, v každém městě, v každé komunitě je třeba ustavit demokratická voličská shromáždění (*constituent assemblies*), která by měla mandát provádět sociální inventuru a definovat a označovat priority vzhledem ke specifickým společenským cílům.“ Tato shromáždění, připomínající svým konceptem „minipopulus“ z Dahlovy knihy Demokracie a její kritické, by podle Tofflera nejprve mohla sloužit jako jakési školy demokracie, a časem se vyvinout v nové politické struktury vycházející z místních samospráv a sloužící potřebám budoucí civilizace Třetí vlny.

Ve své poslední knize Budování nové civilizace (1994) Alvin a Heidi Tofflerovi shrnují své názory na politiku Třetí vlny do tří bodů: decentralizace politického rozhodování (tj. přesun mnoha problémů z úrovně státu na úroveň nadnárodní nebo lokální), vláda menšin a polopřímá demokracie (*semidirect democracy*). Tvrdí, že pro uskutečnění posledního bodu nám poskytuje všechny podmínky moderní technologie. Nic - kromě vzdorujících politiků druhé vlny - nebrání lidstvu v tom, aby vstoupilo do věku „polopřímé demokracie“. I když Tofflerovi nejsou v popisu takové demokracie příliš konkrétní, počítají, že by měla umožnit voličům prosadit v politickém procesu své názory a zkušenosti a zároveň jim pomáhat si zvyšovat občanské a odborné vzdělání.

Nehledě na vágnost některých Tofflerových představ se mnohé aspekty jeho konceptu politiky budoucnosti zdají být aktuální. Je možné, že (ať se nám to líbí nebo ne) stojíme na prahu revoluce, která by mohla (alespoň potenciálně) mnohé z nedostatků formální demokracie odstranit. Moderní technologie určitě nabízí některé možnosti k prohloubení demokratického procesu a většího uplatnění vlivu voličů na formování politiky. Výpočetní technika, informatika a digitální integrované telekomunikace stále více zasahují do všech sfér lidské činnosti. Ani první příklady fúze moderní technologie a rozšířeného pojetí demokracie na sebe nedaly dlouho čekat. Na základě zkušeností ve Švédsku v 60-tých letech se nedávno v texaském Austinu uskutečnil pokus s „poradním hlasováním“ (*deliberative polling*). Vybraný reprezentativní vzorek voličů se scházel po několik dní a seznamoval se s určitým, většinou komplikovaným politickým problémem. Tato skupina občanů byla podrobně informována odborníky o různých aspektech problému, a potom o něm diskutovala v menších skupinách. Lokální, popř. celostátní televizní kanál zapojil do výměny názorů další okruh diváků. Vybraná skupina se potom zúčastnila hlasování o dané otázce na úrovni místního zastupitelského orgánu. Anglické sloveso *deliberate*

begin to consider new social and political arrangements - as required by and for modern society. In order to get the out-of-control change under control, it is necessary to clarify long-term social goals, writes Toffler, and at the same time to democratize the way in which the discussion about these goals will proceed. He has found it absurd (which is agreeable) that the fate of complex modern society is being decided by the narrow elites only, as they focus almost exclusively on gaining power and staying in power in four-year cycles (which he calls “time-biased”), while not being concerned about the questions of a broader horizon. For an average citizen in a representative system, the notion of democracy is then exhausted by casting his or her ballot once in four years. Toffler arguably anticipates in the Third Wave possibilities for an enhanced participation in the political life. He ponders a new kind of popular democracy, “anticipatory democracy”, which will defend the interests of diversified society, including minorities, and which will consider long-term projects for coping with the new wave. “Let us convene in each nation, in each city, in each neighbourhood, democratic constituent assemblies charged with social stock-taking, charged with defining and assigning priorities to specific social goals...” Such assemblies, somewhat resembling the concept of a “minipopulus” in Robert Dahl’s Democracy and Its Critics, might, according to Toffler, serve at the beginning as schools of democracy, and later to evolve into new political structures based on local self-government in a way that fit the needs of the next civilization.

In their last book titled Creating a New Civilization (1994), Alvin and Heidi Toffler have summarized their views on politics of the Third Wave into three points: 1) decentralization of political decision-making (i.e. a shift of “issue overload” from the central/national level to the transnational and/or local levels), 2) minority government and 3) semidirect democracy. They assert that for us to enter the age of a more direct democracy, we are provided with all the necessary tools by modern technology. There is nothing (except, perhaps, for defiant politicians of the Second Wave) that can prevent humankind from materializing effective semidirect democracy. Despite the fact that the Tofflers have not been too specific in describing their design of a democratic arrangement, they suppose that it should make the voters push their views and experience through the political process and, at the same time, help them to improve their civic and professional competence.

Despite the lack of detailed argumentation, many of Tofflers suggestions for politics of the future sound reasonable and urgent. He has made the case that whether we like it or not we find ourselves at the threshold of a

znamená m.j. uvažovat, znovu zvážít, což je jeden z hlavních důvodů celého projektu: předpokládá se, že volič dosáhne „kvalifikovaného náhledu“ na projednávanou otázku a bude schopen posoudit důsledky následného politického rozhodnutí. Tento koncept byl v několika případech pokusně spojen s další novinkou, „hlasováním na dálku“ (televoting), kdy se voliči na úrovni města či oblasti prostřednictvím televize a telefonu zúčastnili hlasování, např. o rozpočtu místní radnice. Pokud vím podobné poradní hromady se už konaly např. i v Británii. Chvályhodná na těchto pokusech je snaha, aby volič, který uplatňuje své „přímé“ nebo „polopřímé“ občanské právo, byl také na úrovni otázek, o nichž rozhoduje.

Pokusy o synergii moderní techniky a demokracie mají samozřejmě své nadšence, ale i odpůrce. Podle Dona Tapscotta, jednoho z optimistických propagátorů této strategie, napojení lidské inteligence na počítačové sítě může v budoucnu vést k ryzi demokracii. Domnívá se, že stejným způsobem jako probíhá transformace počítačové technologie směrem od centralizovaných počítačů k počítačovým sítím (v nichž si ale individuální počítač zachovává svou autonomii), tak se všemocná centralizovaná vláda postupně mění a změní ve prospěch „sítově založené“ inteligence lidí, kteří budou na „počítačových networkích spoluvytvářet politické procesy odpovídající jejich skutečným potřebám“. Na druhé straně např. Jonathan Rauch (ve své knize Demoskleróza) namítá, že technologický entusiasmus v aplikaci na politiku prakticky nic neřeší. Podle něho tlak „zdola“ už existuje v podobě nespočetných zájmových skupin „lobbujících“ za své často protichůdné zájmy a jen přispívá k politickým patům při rozhodování o důležitých otázkách. Už dnes jsme svědky toho, jak každý den skupiny lobbistů žhaví telefonní linky, faxy a počítačové databáze rozesešlající automaticky interpelace, jejichž záplava se stala pohromou pro některá centra ve Washingtonu. Kritici tento nový trend nazývají opovržlivě „*cyberdemocracy*“, a převážně namítají, že se tato quasidemokratická forma stává nástrojem manipulace v rukách nesčetných zájmových skupin. Ochuzuje tak demokracii o to, co je jí vlastní: prostor a klid pro volené zástupce na zodpovědné rozvažování. Otázkou tedy zůstává, zda rozsazení technologie v organizaci společnosti povede k prohloubení demokratického procesu nebo spíš k jeho monopolicizaci určitými skupinami obyvatelstva, jež mají snadnější přístup k moderní technice.

Nicméně problém ukočívání chaotické přítomnosti, problém „perspektivního plánování“ budoucnosti, patří samozřejmě k nejzákladnějším existenciálním problémům naší civilizace. (Tofflerova odpověď na tyto otázky ale je pouze provizorní a neúplná. Uvádíme-li jeho marxistickou minulost, je trochu zarážející, že se systematictěji nevěnuje koncepční analýze kapitalismu a jeho

revolution that could, potentially at least, do away with some deficiencies of formal democracy. No doubt, modern technology offers new possibilities for a deepening of the democratic process and for a more substantial influence of the voters over policy definitions. Computing technology, informatics, and digital integrated telecommunication have increasingly been encroaching on all spheres of human activity, so that their fusion with the concept of expanded democracy has not been unexpected. Recently, a pilot project of “deliberative polling” has been tested in Austin, Texas, based on an experiment in Sweden in the mid-1970s. A selected sample of voters were met during a period of several days in an attempt to get acquainted with a complex political problem. This group of citizens were more briefed in detail by experts on various aspect of the problem and after that they discussed it in smaller groups. Through local and sometimes even national channels, a wider circle of participants were involved in an exchange of views. The selected group then carried the vote on the issue under consideration at the level of the local representative. Do not forget that “deliberate” means to contemplate, and also to consult with, which seems to be the key to the whole project. It is assumed that the voter will be able to consider all his first and second thoughts and to reach a “qualified opinion” on the issue as well as to assess the consequences of the resulting political decision. Similar advisory assemblies also met in Great Britain. What is praiseworthy is that these projects allow voters “direct” or “semidirect” choices. After all, perhaps any choice is better than some at all.

Attempts at a synergy of modern technology and expanded democracy have had their fans and detractors. According to Don Tapscott, one of the optimistic promoters of the strategy, linking human intelligence to computer networks might lead to genuine democracy in the future. He has suggested that in the same way the evolution of computer technology has progressed from centralized computers to computer networks (so that individual computers keep their relative autonomy) thus central political authority will transcend into a “network-base” intelligence of individual human beings which will “co-create the political processes relevant to their true needs. In opposition to this view, Jonathan Rauch (in his book Demosklerosis) has objected that technological enthusiasm as applied to politics would solve very little or nothing. According to him, the pressure “from below” has already long existed in the form of countless interest groups that lobby for their notoriously contradictory interests and such pressure has thereby merely contributed to political stalemates in decision-making on important issues. True, particularly the United States has already witnessed how, on a daily basis, myriads of

roli při vytváření mnoha současných problémů.) Toffler alespoň ví, že klasickému kapitalismu je dávno odzvoněno. Staré třídní rozdělení na buržoazii a proletariát je vystřídáno novým protikladem mezi informační elitou a vykořisťovanými a dělníky převážně v sektoru služeb. Teoretické a praktické spojení kapitalistické podstaty moderní ekonomiky a možností demokracie by si ale vyžádalo větší pozornost. A zde jsou očividné meze Tofflerovy vize.

Připustíme, že lze Tofflera vidět jako gurma budoucnosti právě tak jako inteligentního systematizátora moderní civilizace. Svou koncepci v jistém smyslu přerůstá americkou (deterministickou) tradici „technokratické futurologie“ vycházející z evolučního modelu post-industriální společnosti a zdůrazňující specifické technologické a ekonomické předpovědi (Daniel Bell, Herman Kahn), a v lecčems se blíží explicitně normativní evropské tradici (např. Jouvenel). Jeden z jeho typických problémů je, že právě tuto tradici a vůbec tradici moderního teoretického a filozofujícího myšlení nerespektuje a možná ani dobře nezná. Přes záplavu fakt a čísel, jimiž zahlcuje své čtenáře se „Velký Futurolog“ pohybuje jakoby ve vzduchoprázdnu. Naughton ve své recenzi jeho prvních knih v podstatě správně upozorňuje, že Toffler často zaměňuje ilustraci za důkaz. Nedostatek kontinuity s propracovanou větvi humanistického myšlení, nepřítomnost etických a epistemologických dimenzí progresivní změny, jež se jinak zdá být v centru jeho projektu - to jsou hlavní hříchy Tofflerových úvah. Zároveň jsem však po druhém čtení Tofflera dospěl k revidovanému závěru, že by jeho jasně formulované a poctivé úsilí o korekci nepřilíh optimistické trajektorie, na níž se právě nacházíme, nemělo být přehlíženo, ale spíše konstruktivně diskutováno.

Co Toffler předpovídal v roce 1968:

1. „Pokročilá technologie a informační systémy umožní, že mnoho společenské práce bude moci být vykonáváno z domu pomocí počítače napojeného na telekomunikační síť.“

2. „Je ironií osudu, že lidé budoucnosti nebudou trpět ani tak nedostatkem výběru, jako spíš jeho paralyzujícím přebytkem. Pravděpodobně se stanou obětmi onoho podiv(uhod)ného superindustriálního dilematu: převýběru.“

A v roce 1996:

Při svém veřejném vystoupení v Istanbulu v roce 1996 se Toffler na otázky o budoucnosti jím předpovězené nové demokracie vyjádřil vyhýbavě a skepticky. Přiznal, že

lobbyists keep phone lines and faxes busy. Computer programs linked to databases automatically dispatch interpolations. Such inundation has been seen by many in Washington as a scourge. Critics have scornfully labeled this trend “cyberdemocracy”. They mostly object that this quasidemocratic “infectious disease” has become a tool of manipulation in the hands of reckless interest groups. According to them, it deprives democracy of what is inherent to it: the space and leisure afforded to elected representatives for responsible deliberation. By and large, the question remains as to whether application of technology in political transformation of society will lead to a deepening of the political process or rather to its monopolization by certain groups, especially those with an easier access to technology.

The problem of managing the chaotic presence and the problem of a “perspective planning” of the future have been and will remain among the most fundamental problems of our civilization. Toffler’s answer is, however, only a tentative and incomplete one. What is also surprising, however, that given his Marxist past, he does not pay enough attention to a systematic conceptual analysis of capitalism and its role in causing certain intractable problems. He is certainly aware that the classical capitalism of Marx is not with us any longer. The old class divisions between the bourgeoisie and the proletariat have been replaced by a new contradiction between the information elite and the exploited workers, especially in the sphere of services. Forging a theoretical and actual link between the capitalist principles of the current economy and a potential for a substantive democracy would require much more focused attention. And here the limitations of Toffler’s vision are obvious.

According to some interpretations, Toffler may be seen as a guru of the future and intelligent systematizer of the modern civilization. His notions of a mid-term future to a certain extent have gone beyond the American deterministic tradition of “technocratic futurology” based on the evolutionary model of post-industrial society that often emphasized specific technological and economic forecasts (Herman Kahn). Toffler’s work has in certain aspects come close to the explicitly normative European tradition (for such thinkers as Bertrand Jouvenel). One of the major problems in Toffler has been that he has paid too little attention to the latter tradition, as well as to a broader tradition of theoretical or philosophical thinking. Despite the flood of statistical data he feeds his readers, Toffler the “Great Futurologist” often hovers in a vacuum. In his review of Toffler’s early books, John Naughton points correctly to the impression that Toffler “leads people to confuse illustration with proof”. The lack of continuity with more sophisticated

je těžké v tomto případě něco předpovídat, přesto si myslí, že nové politické struktury budou méně hierarchické. Na otázku, zda je stále socialista, odpověděl, že se považuje za „svého druhu marxistu“. Ale „je to marxismus bez socialismu a bez třídního boje - co tedy potom zbývá? Nejspíš nějaká dialektika“.

ČETBA / READINGS

Alvin Toffler Future Shock, 1969. The Third Wave, 1980. Power Shift, 1990

Alvin & Heidi Toffler Creating a New Civilization, 1996.

Bertrand de Jouvenel The Art of Conjecture, 1967.

Robert Dahl Democracy and Its Critics, 1989.

Daniel Bell The End of Ideology, 1960.

Jacques Ellul The Technological Society, 1964.

Herman Kahn The Next 200 Years, 1976.

David Held Models of Democracy, 1987.

Peter C. Sederberg The Politics of Meaning, 1984.

John Dewey Human Nature and Conduct, 1944.

Reconstruction in Philosophy, 1950.

“Full Democracy Survey,” The Economist, December 21, 1996

branches of humanist thinking, the absence of ethical and epistemological dimensions of the progressive change. These are the main sins of Toffler's deliberations. At the same time, however, his clearly formulated and undoubtedly honest efforts seek to correct a gloom trajectory we seem set to follow.

What he predicted in 1969:

1. “Advanced technology and information systems make it possible for much of the work of society to be done at home via computer-telecommunications hook-ups.”

2. “Ironically, the people of the future may suffer not from an absence of choice, but from a paralysing surfeit of it. They may turn out to be victims of that peculiarly superindustrial dilemma: overchoice.”

And in 1996:

During a well attended dinner-lecture in Istanbul in 1996, Toffler, with scepticism, responded to questions regarding predicted democracy. He admitted that it is difficult in this case to foresee anything, though he did suggest that new governments will be less hierarchical and may include cross-national representation. To a question whether he still considers himself a socialist, he replied that he considers himself a “kind of Marxist”. But it is “Marx without socialism and Marx without class struggle, so what's left? Dialectics?”